

Teorii despre migrație

Aurel Drăguț

Asistăm astăzi, pretutindeni în lume, la o intensă migrație demografică, proces studiat în relație directă cu dinamismul creșterii economice contemporane precum și cu extinderea urbanizării. Suficient de utilă, atât societății globale cât și indivizilor care o susțin, suficient de contradictorie prin efectele sale multiple asupra zonelor de origine și de primire, cât și asupra populației mobile, migrația s-a impus ca un element ineluctabil al civilizației, fiind explicabilă numai prin raportare la ritmul și amploarea schimbărilor sociale, clarificând la rândul ei, specificul și perspectivele acestor schimbări.

Cum era și normal, abordarea sociologică a migrației a circumscris de la bun început geneza, cauzalitatea, mecanismul și efectele mobilității spațiale a populației. Ulterior au ieșit la iveală o multitudine de condiționări și legături reciproce între migrație și alte fenomene și procese sociale, relevându-se faptul că simpla schimbare a rezidenței ascunde frecvent — dincolo de motivarea personală a fiecărui migrant în parte — impulsuri și semnificații sociale care nu pot fi abordate și nici înțelese fără o referire permanentă la contextul sociocultural al mobilității.

Migrația n-a fost studiată numai de sociologi; demografi, economiști, geografi au contribuit și ei într-o măsură considerabilă la elucidarea factorilor și condițiilor care favorizează procesul migrator; demografii au utilizat mijloace statistice pentru a descrie și măsura cât mai exact curentele de migrație interesându-se, deosebi, de efectele mobilității spațiale asupra fertilității și nupțialității populației; economiștii au examinat procesul din perspectiva implicațiilor vizând cererea și oferta forței de muncă; în sfârșit, geografi au prezentat modele spațiale ale mobilității încercând corelații între acestea și marile schimbări sociale, economice și ecologice.

Despre migrație amintește încă din anul 1662 John Graunt care în ale sale *Observations of the Bills of Mortality*¹, observa că Londra atrage o constantă și uriașă masă de oameni din districtele înconjurătoare.

Spre sfârșitul secolului trecut, E. G. Ravenstein abordează problema „legilor” migrației, construind un cadru explicativ original și alcătuiind o tipologie a migranților. Odată cu el, studiul migrației abandonează sfera restrinsă a demersului demografic pentru a face loc unei tratări multidisciplinare a mobilității văzută ca tip de comportament social. Vreme îndelungată, cercetarea migrației aparținuse în exclusivitate demografilor care se limitau la a descrie, destul de amănunțit, curentele migraționale fără o raportare concretă la contextul sociocultural al procesului.

După Ravenstein, complexitatea și specificul migrației umane s-au impus atenției cercetătorilor care au lărgit treptat cimpul cunoașterii. Rînd pe rînd, Stouffer, Thomlinson, Saunders, Eisenstadt, Lee, Tarver, Petersen și alții au supus analizei aspecte inedite, adăugînd elemente perene la o teorie generală a migrației. Nu se poate afirma că această teorie este un corpus finit de ipoteze, variabile și modele validate empiric, deoarece există, pe de o parte, o discontinuitate flagrantă a acumulărilor teoretice, iar pe de altă parte, generalitatea și gradul lor de abstractizare sînt extrem de scăzute. Mai mult, controlul empiric al teoriilor avansate de-a lungul timpului rămîne, pentru cele mai multe dintre ele, un deziderat. Autorii „s-au mulțumit în mare măsură cu date empirice și n-au vrut să generalizeze”² constată Lee sumarizînd contribuțiile anterioare.

Stadiul actual în dezvoltarea teoriei migrației se caracterizează, așadar, printr-o nevoie acută de sinteză, de reunire a elementelor valoroase elaborate succesiv și disparat și de ridicare la un nivel superior de generalizare. S-a prelevat un bogat material empiric dar nu întotdeauna datele culese au fost articulate cu o teorie adecvată.

¹ Smith, T. Lynn; Zopf, Paul E. jr., *Demography: Principles and Methods*, F.A. Davis Company, Philadelphia, 1970, p. 488.

² Lee, Everett S., *A Theory of Migration*, „Demography”, vol. 3, nr. 1, 1966, p. 48.

Ne propunem, în cele ce urmează, un comentariu critic al citorva elaborări teoretice în materie de migrație. O asemenea încercare trebuie să pornească de la analiza contribuției lui E. G. Ravenstein care în anul 1885 prezintă în fața Societății statistice regale din Londra o comunicare despre legile migrației bazată pe datele recensămintelor din 1878 și 1881. Pornind de la constatarea unui anumit dr. William Farr care afirmase că migrația pare să fie un proces lipsit de legități clare și cauze stabile, Ravenstein postulează șapte legi a căror valabilitate nu a fost contestată pînă astăzi decît rareori și cu rezultate modeste:

1. a. migrația pe distanțe scurte este mai frecventă decît migrația pe distanțe lungi;
b. valurile migrației se mișcă în direcția marilor orașe comerciale și industriale care „absorb” migrantii;
2. procesul „absorbției” decurge treptat; mai întîi se mută în oraș populația rurală care locuiește în imediata apropiere a orașului; golurile care rezultă sînt ocupate de migranți din regiuni mai îndepărtate, astfel încît forța de atracție a marilor centre se manifestă în final „pas cu pas” asupra celor mai îndepărtate regiuni ale țării; îmbunătățirea sistemului de transport are un rol important în micșorarea distanțelor dintre orașe;
3. procesul „dispersiei” se desfășoară contrar procesului de „absorbție” (prin „dispersie” Ravenstein înțelege renunțarea sau părăsirea unei zone de către un migrant);
4. oricărui curent de migrație îi corespunde un contracurent de migrație;
5. migranții care străbat distanțe mai mari se îndreaptă, de preferință, direct spre marile centre comerciale și industriale;
6. locuitorii orașelor sînt mai puțin dispuși să migreze decît populația rurală;
7. bărbații migrează mai puțin decît femeile³.

Desigur că, din punct de vedere științific-logic, aceste „legi” nu pot avea decît statutul unor regularități empirice; dealtfel, Ravenstein însuși recunoștea că denumirea de „legi” este oarecum pretențioasă.

În anul 1889 el revine⁴ utilizînd date din peste 20 de țări europene și din America de Nord și formulează încă o lege a migrației după care scopul persoanelor care își schimbă domiciliul este accesul la standardul de viață mai ridicat din zona de destinație. „Toți oamenii simt necesitatea să-și amelioreze condițiile materiale de viață” afirmă Ravenstein sugerînd faptul că la baza valurilor migraționale stau anumite diferențe de dezvoltare dintre zona de plecare și cea de sosire. Dacă se îndeplinesc trei condiții: a. spor natural ridicat și standard de viață inferior la sate; b. spor natural scăzut și standard de viață superior în orașe; c. migrația să nu fie limitată de nici o constrîngere administrativă, atunci — spune Ravenstein — valurile de oameni se vor mișca de la sat la oraș.

Lui E. G. Ravenstein îi aparține, de asemenea, și prima încercare serioasă de a clasifica tipurile de migranți. În funcție de distanța străbătută de aceștia, el deosebește:

1. migranți locali (local migrants) — își schimbă reședința în cadrul aceleiași zone;
2. migranți pe distanțe scurte (short-journey migrants) — își schimbă reședința într-o zonă vecină;
3. migranți pe distanțe lungi (long-journey migrants) — își schimbă reședința dincolo de zonele limitrofe;
4. migranți stadiali (migrants by stages) — care parcurg de-a lungul timpului distanțe destul de mari acoperite însă în „pași de migrație” mai scurți; primele patru tipuri includ pe migranții permanenți;
5. al cincilea și ultimul tip de migranți îl reprezintă cei temporari⁵. Odată cu acest tip, Ravenstein introduce alături de „distanță”, un alt criteriu de clasificare — „durata” actului migrațional.

Valoarea contribuției lui E. G. Ravenstein la elucidarea determinantelor migrației este incontestabilă. Încercarea sa de a formula niște „legi ale migrației” a fost apreciată mai tîrziu de majoritatea cercetătorilor care n-au reușit să avanseze prea multe generalizări suplimentare. Keneth G. Willis afirmă, pe bună dreptate, că în teoria migrației nu s-a mai întreprins, după

³ Ravenstein, E.G., *The Laws of Migration*, în „Journal of the Royal Statistical Society”, vol. XLVIII, partea a II-a, iunie 1885, p. 167—227 citat de Hans Joachim Hoffmann-Nowotny, *Migration ein Beitrag zu einer soziologischen Erklärung*, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1970, p. 45.

⁴ Ravenstein, E.G., *The Laws of Migration*, în „Journal of the Royal Statistical Society”, vol. LII, iunie 1889, p. 241—301, citat de Nowotny, 1970, p. 46.

⁵ Ravenstein, E.G., *The Laws of Migration*, în „Journal of the Royal Statistical Society”, vol. XLVIII, partea a II-a, iunie 1885, p. 181—184, citat de Nowotny, 1970, p. 55.

„legile migrației”, un demers comparabil cu cel al lui Ravenstein ⁶. Socotim însă că există și alte încercări meritorii care au introdus variabile noi în explicarea migrației. Una dintre cele mai coerente și viabile teorii a fost elaborată de Samuel A. Stouffer.

Ravenstein comentase primul relația dintre distanță și numărul migranților arătând că volumul migrației crește odată cu diminuarea distanței dintre zona de plecare și cea de sosire. Dar oare distanța în sine determină în mod absolut această variație a masei de migranți? Nu cumva există și alți factori care, independent de spațiul parcurs de persoanele migrante, acționează asupra intensității procesului? Ba da, răspunde Stouffer oferind o explicație cu un pronunțat caracter sociologic: „numărul persoanelor care străbat o distanță dată este direct proporțional cu numărul oportunităților de pe această distanță și invers proporțional cu numărul oportunităților care intervin pe aceeași distanță” („intervening opportunities”) ⁷. Această afirmație susține indirect comentariul lui Ravenstein asupra relației dintre volumul migrației și distanța parcursă, întrucât este de presupus că odată cu creșterea distanței se va mări și cantitatea de oportunități care intervin, reducându-se, în consecință, numărul migranților. Stouffer definește „oportunitățile” astfel: „dacă o persoană se mută din zona X într-o casă din regiunea Y, în Y trebuie să se fi creat un loc liber pe care l-a putut ocupa această persoană. Un anumit loc liber și locurile libere asemănătoare, oriunde în oraș, pe care ar fi putut să le ocupe, dar n-a făcut-o, le vom numi oportunități. Locurile libere asemănătoare care sînt mai aproape de fosta reședință în comparație cu cel ocupat de Y le vom numi oportunități care intervin („intervening opportunities”) ⁸. Mai departe Stouffer adaugă: „definim oportunitățile dintr-un oraș ca fiind numărul total de migranți din toate celelalte orașe” ⁹. Altfel spus, el se prezintă faptul că parcurgerea unor distanțe egale îi va confrunta pe migranți cu același număr de „intervening opportunities”, definițiile operaționale amintite mai sus sînt acceptabile. Dar realitatea arată că distanțele diferite oferă cantități egale de „intervening opportunities”, iar distanțele similare — cantități inegale; înseamnă că „atracția orașului Y pentru migranții din orașul X va depinde, cel puțin într-o oarecare măsură, de cîți migranți potențiali sînt mai aproape de Y decît dacă există migranți potențiali în X” ¹⁰. Stouffer introduce acum un alt concept — cel de „migranți competitivi” („competing migrants”) care semnifică totalitatea migranților candidați la oportunitățile dintr-o anumită zonă. Se obține astfel următoarea formulă:
$$N = \frac{k \cdot X_0}{(X + X_0)} \cdot b$$
 unde:

N = numărul migranților între două zone; k = factor constant;
X₀ = oportunitățile din zona de sosire; X = oportunitățile care intervin între zona de plecare și cea de sosire; X_c = migranții competitivi; b = putere determinabilă empiric.

Așadar, pentru un interval de timp dat numărul migranților dintr-o zonă de plecare este funcție directă de numărul oportunităților din zona de sosire și funcție inversă de: 1. amploarea oportunităților care intervin între cele două zone; 2. numărul altor migranți care aspiră la oportunitățile din zona de sosire.

Stouffer și-a testat teoria studiind mobilitatea rezidențială din Cleveland și a definit oportunitățile ca fiind numărul de case vacante. Alți autori (Galle, Taeuber) ¹¹ au aplicat cu rezultate încurajatoare teoria lui Stouffer ¹², în timp ce Arnold M. Rose ¹³ a încercat să pună în relație „distanța” cu „statusul socio-economic” al migranților, formulind ipoteza că persoanele cu un status superior acoperă o distanță mai mare în căutarea unor oportunități adecvate spre deosebire de migranții cu status inferior care nu au nevoie de deplasări prea lungi. Stub ¹⁴

⁶ Willis, Kenneth G., *Problems in Migration Analysis*, Saxon House Lexington Books, 1974, p. 8.

⁷ Stouffer, Samuel A., *Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance*, în Stouffer, Samuel A., *Social Research to Test Ideas*, Glencoe, 1962, p. 71.

⁸ *Ibidem*, p. 77.

⁹ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰ *Ibidem*, p. 97—98.

¹¹ Galle, O.R., Taeuber, K. E., *Metropolitan Migration and Intervening Opportunities*, „American Sociological Review”, 31, 1966, p. 5—13.

¹² Mai recent Walter J. Wadycki a realizat în „Demography”, vol. 12, 1, 1975 (Stouffer's Model of Migration: A Comparison of Interstate and Metropolitan Flows) o comparație a rezultatelor obținute de Stouffer și de cuplul Galle-Taeuber în studierea migrației americane, confirmînd încă o dată valoarea și limitele teoriei lui Stouffer.

¹³ Rose, Arnold M., *Distance of Migration and Socio-Economic Status of Migrants*, ASR, 23, 1958, p. 240—243.

¹⁴ Stub, H. R., *The Occupational Characteristics of Migrants to Duluth. A Retest of Rose's Hypothesis*, ASR, 27, 1962, p. 87—90.

a confirmat această ipoteză arătând că absolvenții universitari au migrat în medie 373,8 mile depășind cu mult distanța străbătută de muncitori — numai 75 mile.

Critica teoriei lui Stouffer vizează în special conceptul său de „oportunități”, a cărui definiție operațională conduce la concluzia că migrația se determină pe ea însăși. „Măsurarea oportunităților prin migrația anterioară ne aruncă într-un regres continuu” notează Ch. T. Stewart¹⁵, deoarece la Stouffer numărul migranților precum și distribuția lor spațială depind la nesfârșit de migrația anterioară.

Pe de altă parte, operaționalizarea propusă de Stouffer acreditează o accepție mult prea largă a conceptului respectiv. În acest sens, H. J. Hoffmann-Nowotny semnalează: „pe cit de limpede apare la prima vedere considerarea distribuției spațiale a migranților ca funcție a „oportunităților” care li se oferă, cu atât devine mai clar faptul că această categorie este atât de cuprinzătoare încât pune în drumul unei operaționalizări precise obstacole considerabile”¹⁶. Într-adevăr, dacă „oportunitățile” sînt definite ca fiind numărul total de migranți sosiți într-o zonă a căror deplasare este motivată prin existența unor „oportunități” favorabile la locul destinației, atunci se poate conchide că migrația se autodetermină. Este punctul nevralgic al teoriei lui Stouffer care, conștient de inconvenientele semnalate, a sugerat permanent căi de optimizare a demersului explicativ întreprins asupra fenomenului migrator. Cu toate acestea, el n-a reușit să asocieze suficient de convingător migrația cu alte variabile sociologice lăsînd neexplicate cauzele mobilității spațiale și operînd cu concepte nedefinite nominal; totodată, forța predictivă a modelului este destul de scăzută. „Oportunitățile” lui Stouffer rămîn însă un concept de bază în jurul căruia se poate construi o teorie complexă a migrației.

Potrivit formulei lui Pareto, numărul de migranți schimbați între două zone va fi direct proporțional cu populațiile zonelor și invers proporțional cu distanța dintre ele:

$$Y_{ij} = \frac{k P_i P_j}{r^{n_{ij}}} \text{ unde } r = \text{distanța iar } k \text{ și } n \text{ sînt constante.}$$

Plecînd de la această formulă, G. K. Zipf consideră distribuția populației în interiorul țării ca fiind determinată de acțiunea unor forțe antagonice: „diversificarea” subsumînd transportul materiilor prime spre centrele de producție și „unificarea”, prin care se înțelege transportul bunurilor spre consumator. Distribuția obținută va reduce la minimum cheltuielile de transport ale materialelor și indivizilor. Astfel, schimbul de bunuri și oameni între două comunități i și j va fi proporțional cu $\frac{P_i P_j}{r}$ ¹⁷. Aceasta presupune că:

1. numărul de persoane care migrează din zona i este proporțional cu populația P_i ;
2. numărul de locuri libere în zona j este proporțional cu populația P_j .

Cele două ipoteze construiesc o situație simetrică întrucît fluxul migrator $i \rightarrow j$ este presupus a fi egal cu fluxul invers $j \rightarrow i$. În realitate însă contracurentul diferă întotdeauna de curentul migrator inițial. Tot astfel, atunci cînd este vorba de migrația inversă, cea de-a doua ipoteză devine mai puțin satisfăcătoare datorită intrării în circuitul migrațional a unor locuri libere create după ce s-a efectuat migrația primară.

Teoria lui Zipf prezintă un mare avantaj legat de rapiditatea obținerii variabilelor sale. Încercări ulterioare au introdus fie variabile greu de prelevat, fie un mare număr de constante care nu facilitau prea mult calculele. Valabilitatea ipotezelor lui Zipf a fost în repetate rînduri evaluată, iar uneori s-a încercat introducerea unor variabile adiționale cu scopul de a îmbunătăți capacitatea predictivă a modelului¹⁸.

Una dintre cele mai interesante teorii a fost elaborată de Everett S. Lee care și-a propus să dezvolte o „schemă generală a migrației”¹⁹ cu ajutorul unor factori grupați în patru categorii:

1. factori asociați cu zona de origine;
2. factori asociați cu zona de destinație;
3. obstacole care intervin între cele două zone;
4. factori personali.

¹⁵ Stewart, Charles T. jr., *Migration as a Function of Population and Distance*, ASR, 25, 1960, p. 348.

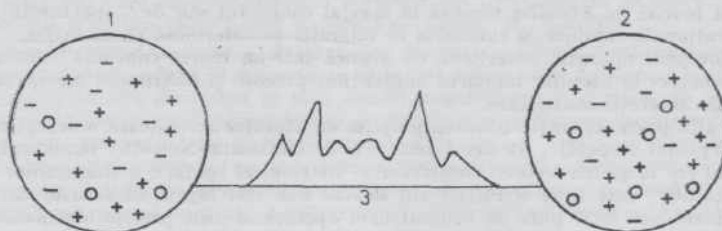
¹⁶ Hoffmann-Nowotny, Hans Joachim, *op. cit.*, p. 78.

¹⁷ Zipf, G. K., *The $P_1 P_2 / D$ Hypothesis: on the Intercity Movement of Persons*, ASR, vol. 11, 1946, p. 680 citat de Daniel Courgeau în *Les champs migratoires en France*, PUF, 1970, p. 5.

¹⁸ Tarver, James D. și McLeod, R. Douglas, *A Test and Modification on Zipf's Hypothesis for Predicting Interstate Migration*, în „Demography”, vol. 10, nr. 2, 1973, precum și *Trends in Distances Moved by Interstate Migrants*, în „Rural Sociology”, vol. 35, 1970.

¹⁹ Lee, Everett S., *op. cit.*, p. 48—57.

Primele trei categorii de factori sînt reprezentate în figura de mai jos :

Semnele „+” și „-” desemnează acțiunea pozitivă sau negativă a unor factori localizați în zona de origine și la destinație. Reacționind la aceste atracții și respingeri oamenii părăsesc o anumită zonă și se stabilesc în alta, adică migrează. Este dificil a specifica seria exactă de factori care provoacă sau împiedică deplasarea în cazul unei persoane date, afirmă Lee. Totuși „putem distinge clase de oameni care reacționează într-o manieră similară la aceleași seturi generale de factori de la origine și de la destinație”²⁰. Există, de asemenea, diferențe importante în ceea ce privește modul de acțiune al acestor factori. Persoanele care locuiesc într-o anumită comunitate au cunoștințe directe, imediate și de lungă durată asupra locului în cauză și sînt, de obicei, capabile să facă aprecieri bine întemeiate și nepripite la adresa acestuia, ceea ce nu este cu necesitate adevărat și în cazul zonei de destinație. Cunoașterea țintei este rareori exactă și, realmente, unele avantaje și dezavantaje specifice zonei de destinație nu pot fi percepute decît de către cei care locuiesc în ea. Astfel, destinația este întotdeauna corelată cu elementul „mister” sau cu o anumită ignoranță, iar de multe ori este prezent un coeficient de nesiguranță în ceea ce privește primirea în noua zonă.

O altă diferență esențială se referă la etapele „ciclului de viață”. Pentru mulți migranți zona de origine este aceea unde s-a derulat perioada anilor formativi, iar datorită sănătății de care beneficiază tinerii și lipsei responsabilităților familiale iritante se crează retrospectiv o supraevaluare a avantajelor și concomitent o subapreciere a dezavantajelor aparținînd locului natal. Pe de altă parte, dificultățile asociate cu asimilarea într-un mediu nou vor crea, la rîndul lor, aprecieri contradictorii și eronate asupra factorilor pozitivi și negativi de la destinație.

Referitor la decizia de migrare, Lee este de părere că un simplu calcul al „+” și „-” urilor nu evidențiază întru totul complexitatea actului migrațional. Balanța trebuie să se incline destul de mult de partea mutării pentru a reuși să învingă o inerție naturală explicabilă. Pe lângă aceasta, între cele două zone sînt amplasate obstacole ușor de depășit uneori, insurmontabile alteori. Se înțelege că diferite categorii de persoane nu vor fi afectate într-un mod identic de aceeași serie de obstacole: lucruri care unora le par insignifiante, se pot dovedi prohibitive pentru alții.

Există, în fine, factori personali care facilitează sau întîrzie migrația. Cei mai mulți dintre ei sînt asociați cu etapele ciclului de viață, cu anumite schimbări sau perioade de tranziție din existența unui individ. Modul în care sînt receptați acești factori are o importanță mai mare în producerea migrației decît simpla lor apariție. Unele persoane rezistă schimbării rezidențiale fără a trece prin complicațiile stresante frecvent suportate de altele. Pentru unii oameni trebuie să apară motive serioase de migrare, pentru alții este nevoie doar de ușoare provocări sau de simple promisiuni. De aceea, conchide Lee, hotărîrea de a migra nu poate fi pe de-a-ntregul rațională, iar în anumite cazuri (emoții trecătoare, dezechilibru mental, stări caracteriale labile, ocazii fortuite), componenta rațională a deciziei de migrare este eclipsată de cea irațională.

După ce analizează factorii migrației, Lee trece la formularea unor serii de ipoteze referitoare la :

- A. volumul procesului migrațional (6 ipoteze);
- B. fluxul și contrafluxul (curentul și contracurentul migrației) (6 ipoteze);
- C. caracteristicile migranților (7 ipoteze).

În interiorul unei zone (țări) volumul migrației este determinat de următoarele variabile :

A₁ Diversitatea zonală : dacă diferențele dintre zona de origine și cea de destinație sînt frapante — ca în perioada colonizării, de pildă — migrația va cunoaște o amploare deosebită. Industrializarea crează, la rîndul ei, diversitate zonală prin multiplicarea oportunităților de angajare.

²⁰ Lee, Everett S., *op. cit.*, p. 50.

A₂ Diversitatea demografică : acolo unde există corespondențe tipologice între populațiile angrenate în procesul migrațional, este de așteptat o rată de mobilitate mai redusă. Deoarece diversitatea demografică presupune o varietate largă de statusuri sociale, indivizii resimt o acută dorință de ascensiune socială care stimulează părăsirea locului natal.

A₃ Dificultatea obstacolelor dintre zone : volumul migrației depinde, printre altele, de numărul și caracterul restricțiilor de trecere, de emigrare (plecare) sau imigrare (sosire).

A₄ Fluctuațiile economice : în perioadele de expansiune economică apar noi domenii de activitate, se înmulțesc oportunitățile de angajare, crește cererea de forță de muncă. Se mențin însă inegalități economice între regiuni cu o dinamică ascendentă și regiuni care rămân într-o relativă stagnare. În aceste condiții, factorii negativi de la origine par să capete o mai mare amplitudine, ceea ce sporește imediat numărul migrațiilor. Atunci când se declanșează o depresiune economică intervine o nivelare a oportunităților, iar simpla familiarizare cu locul de rezidență (care prin ea însăși constituie un element de siguranță) acționează împotriva migrației spre zone unde factorii pozitivi nu mai dispun de o forță de atracție comparabilă cu cea a factorilor de la origine.

A₅ Progresul economic și social : o rată superioară a creșterii economice și a progresului social întreține un indice înalt de mobilitate spațială întrucât populația reacționează cu promptitudine la apariția unor noi oportunități. Aici Lee îl citează pe Ravenstein care afirmase în celebrele sale „Legi” că „migrația înseamnă viață și progres iar o populație sedentară înseamnă stagnare”²¹.

A₆ În lipsa unor corecții din exterior, volumul migrației are o continuă tendință de creștere alimentată, pe de o parte, de evoluția variabilelor principale (crescând diversitatea zonală și demografică, reducerea dificultății obstacolelor, accelerarea creșterii economice) iar pe de altă parte, de acțiunea unor variabile secundare, dar nu mai puțin importante, cum ar fi, extinderea specializărilor în societățile moderne, răspindirea în rîndul populației a unor atitudini favorabile față de atracția factorilor pozitivi din alte zone, ieftinirea transportului și generalizarea unor modele accesibile de comunicare. „Migrația însăși — spune Lee — acționează în sensul creșterii migrației”²². Cineva care a renunțat de bună voie la securitatea și stabilitatea oferite de legăturile și raporturile sociale din cadrul comunității de origine, va fi tentat să repete actul migrațional mai ales dacă acest lucru presupune abandonarea unui mediu insuficient de primitiv. Migrațiile succesive contribuie astfel la diminuarea gradului de inerție socială. Se dezvoltă chiar abilități speciale de surmontare a obstacolelor migrației, iar oamenii evaluează din ce în ce mai corect avantajele și dezavantajele mișcării.

Ideea de a privi fluxurile migratorii în legătură cu contrafluxurile provine de la Ravenstein; Lee o reia îmbogățind-o cu ajutorul următoarelor ipoteze :

B₁ Migrația tinde să se desfășoare în cadrul unor fluxuri bine definite, deoarece migranții urmează rute prestabilite către destinații alese din timp unde se află oportunități precis localizate.

B₂ Fiecare flux migrațional generează un contraflux. Apariția acestuia din urmă se poate datora și unei reevaluări a elementelor pozitive și negative din zonele de migrație. De fapt, simpla existență a unui flux migrațional statornicește contacte frecvente între origine și destinație, iar achiziționarea unor atribute noi în mediul de primire (calificare superioară, venit suplimentar, diverse facilități socioculturale) face posibilă o reîntoarcere în termeni avantajoși. Mai mult, migranții pot detecta în zona de origine posibilități insuficient exploatate și nu este greu de crezut că profitind de experiența acumulată la destinație, ei vor reuși să le valorifice într-un mod superior. În fine, contrafluxurile apar și datorită migranților care nu-și propun, de la bun început, o durată de deplasare prea îndelungată.

În ipotezele B₃, B₄, B₅ și B₆ Lee vorbește despre „eficiența fluxului migrator” (raportul flux/contraflux sau redistribuirea netă efectuată de curențele migraționale opuse) care este ridicată atunci când :

- a. factorii negativi de la origine constituie determinanțele principale ale migrației;
- b. obstacolele dintre zone sînt mari;
- c. zona de destinație se află în expansiune economică.

Eficiența rămîne la un nivel scăzut dacă :

- a. condițiile de la origine și destinație sînt similare;
- b. zona de destinație cunoaște o depresiune economică.

Ultimele șapte ipoteze vizează caracteristicile migranților :

²¹ Ravenstein, E. G., *The Laws of Migration*, în „Journal of the Royal Statistical Society”, vol. LII, iunie 1889, p. 288.

²² Lee, Everett S., *op. cit.*, p. 53.

C₁ „Migrația este selectivă”²³ — afirmă Lee —, deoarece oamenii reacționează diferit fa multitudine factorilor pozitivi și negativi din zonele de migrație.

C₂ Dacă plecarea este determinată de factorii pozitivi de la destinație rezultă o „selecție pozitivă” a migranților.

C₃ Atunci cind plecarea este efectul acțiunii factorilor negativi de la origine survine o „selecție negativă”; preponderența factorilor negativi elimină deci selecția.

C₄ În ceea ce privește caracteristicile migranților, selecția tinde să le structureze bimodal: oamenii sînt afectați și de factorii pozitivi și de cei negativi. Se presupune totuși că numărul migranților care reacționează în primul rînd la factorii pozitivi de la destinație este aproximativ egal cu numărul celor care reacționează cu prioritate la factorii negativi din zona de origine.

C₅ Gradul selecției pozitive crește concomitent cu dificultatea obstacolelor dintre zone: s-a observat de pildă, că nivelul calitativ al grupului de migranți sporește odată cu distanța.

C₆ Există o legătură strînsă între selecția migranților și etapele „ciclului de viață”. Într-o oarecare măsură, „migrația face parte din riturile de trecere”²⁴. Astfel, persoanele care încep să lucreze sau se căsătoresc tind să părăsească domiciliul părinților, iar persoanele care divorțează sau rămîn văduve dovedesc o propensiune accentuată spre migrare. Deoarece aceste evenimente intervin, de regulă, la vîrste previzibile, se poate întocmi curba selecției în funcție de vîrsta migranților.

C₇ Privite în ansamblu, caracteristicile migranților ocupă o poziție intermediară între caracteristicile celor două populații din zonele de migrație. Fertilitatea migranților, de exemplu, este media fertilității populațiilor de la origine și destinație. Migranții au caracteristici comune cu aceste populații: „chiar înainte de a porni, migranții tind să capete unele caracteristici ale populației de la destinație, dar nu vor reuși niciodată să piardă toate caracteristicile ce-i leagă de locul natal”²⁵. Așa apare un paradox al migrației: ea poate provoca scăderea nivelului calitativ al populațiilor din zonele de migrație.

Principala obiecție adusă teoriei lui Lee se referă la rolul și semnificația „factorilor personali”. El apar ca niște predispoziții nebuloase, greu de definit în ciuda omniprezenței lor. Orice deviație de la modelul rațional al calculării avantajelor și dezavantajelor la origine și destinație poate fi atribuită „în extremis” factorilor personali. De aceea, conceptul rămîne vag și inoperant. Lee nu remarcă, dealtfel, nicăieri eventuala interrelație dintre factorii personali și cei demografici, sociali, culturali, tehnologici, economici, politici sau ecologici, omisiune care secționează în mod artificial acțiunea conjugată a acestora în declanșarea și întreținerea mobilității spațiale. Din păcate, relevanța unor determinante ale migrației este insuficient subliniată, iar imprecizia unor concepte centrale („factori personali”, „obstacole”) imprimă modelului explicativ o vizibilă inconsistență logică. Cu toate acestea, „schema generală” obținută de Lee constituie un reper important în multitudinea căutărilor teoretice vizînd migrația și contextul ei social.

După această prezentare, incompletă desigur, se impun cel puțin două constatări. Prima se referă la absența consensului și a continuității teoriilor despre migrație. Explicația rezidă în fapt că multitudinea formelor de manifestare culturală a migrației a determinat o varietate absolută de abordări teoretice. Exprimînd specificitatea unui anumit context migrațional, autorii au obținut imagini fragmentare și noncumulative; nu au fost preluate criteriile, ipoteze și concepte utile, fiecare cercetător preferînd să introducă variabile noi decît să le reconsidere pe cele vechi; bogăția datelor prelevate a condus la o anumită incapacitate de a îngloba vastul material empiric într-o concepție explicativă coerentă; a survenit și o dispersare a eforturilor de cercetare, deoarece, pe de o parte, fiecare teorie deține un aparat conceptual propriu, fapt care a împiedicat extrapolări și comparații necesare, iar pe de altă parte, metodologiile originale au condus la o tipologie „sui-generis” a construcțiilor teoretice: s-au elaborat, de-a lungul vremii, fie simple formule de calcul sau texte descriptive, fie dimpotrivă, complicate demersuri formalizate de tip matriceal.

A doua constatare vizează stadiul teoretizării pe care majoritatea cercetătorilor îl evaluatează ca fiind neconcludent și în totală discrepanță cu amploarea investigațiilor întreprinse asupra migrației.

În multe cazuri, dimensiunea teoretică se limitează la o ipoteză singulară avînd un nivel redus de abstractizare; alteori regularitățile empirice sînt interpretate teoretic în mod nejustificat; definițiile operaționale ale conceptelor sînt fie circulare, fie insuficient conturate; se mai pot reține anumite inconsistențe logice sau incongruențe în seturile de ipoteze precum și lipsa unui control empiric riguros al aserțiunilor avansate. Toate aceste elemente reclamă o reevaluare a aportului fiecărei teorii despre migrație și un efort suplimentar de sinteză care să contribuie

²³ *Ibidem*, p. 56.

²⁴ *Ibidem*, p. 57.

²⁵ *Ibidem*.

la crearea unui fundament științific al studierii migrației. În ciuda intensificării activității de cercetare se face astăzi resimțită lipsa unei „teorii de bază care ar putea să orienteze și să sporească valoarea diverselor proiecte de cercetare disparate și să conducă la formarea unui corp cumulativ de cunoștințe verificate”, remarcă Anthony Richmond²⁶. Iar doi cercetători americani, Mangalam și Schwarzweller apreciază, într-un studiu dedicat dificultăților actuale în teoria migrației, că viziunea segmentară asupra mobilității spațiale își are originea în neîncrederea manifestată față de valențele explicative ale demersului sociologic²⁷.

La noi în țară procesul de industrializare — urbanizare a declanșat un transfer masiv al populației rurale spre orașe. Consecințele demoeconomice și socioculturale ale migrației se întrevăd atât la nivelul comunității sătosești cit și la destinație. Este nevoie de o strategie clară și eficientă, orientată spre diminuarea costului social al mobilității spațiale și înlăturarea unor situații disfuncționale care afectează în prezent organizarea socială din mediile de origine și primire și evoluția integrativă a grupurilor mobile. Acțiunea socială trebuie însă precedată de o cunoaștere științifică a determinantelor migrației, a caracterului și selectivității mișcării și a efectelor generate de mobilitatea spațială a populației. Sint obiective pe care trebuie să și le asume cercetarea sociologică marxistă.

²⁶ Richmond, Anthony H., *Colored Colonialism in the United Kingdom*, in *Minority Problems*, ed. by Arnold M. Rose and C.B. Rose, New York, 1965, p. 75.

²⁷ Mangalam, J. J., Schwarzweller, H. K., *General Theory in the Study of Migration: Current Needs and Difficulties*, in „International Migration Review”, nr. 3, 1968.